

Kukuła, Artur Jan

Hieronim Stroynowski

Ars Regia 10/17, 213-226

2007 - 2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MASONICA W POLSCE I NA ŚWIECIE

Artur Jan Kukuła

(Lublin)

HIERONIM STROYNOWSKI

(1752-1815)

Hieronim Stroynowski urodził się 20 września 1752 r. we wsi Chodaków niedaleko Tarnopola na Ukrainie (woj. ruskie)¹. Rodzina Stroynowskich wywodziła się ze starej szlachty krakowskiej herbu Strzebię, której część przesiedliła się na ziemie wschodnie Rzeczypospolitej. Początkową edukację Stroynowski odebrał w domu rodzinnym, następnie kontynuował naukę w kolegium w Złoczowie, prowadzonym przez pijarów. W wieku lat czternastu wstąpił do zgromadzenia pijarskiego (nowicjat w Podolińcu na Spiszu, 1766-1768). Studia zakonne odbył w kolegiach podolinieckim i rzeszowskim, zaś obowiązkowe praktyki nauczycielskie w pijarskich placówkach oświatowych w Złoczowie i Międzyrzeczu Koreckim (1772-1773)². Komisja Edukacji Narodowej oddelegowała dobrze zapowiadającego się nauczyciela do Warszawy, aby edukował „szlachecką młodź” w elitarnym Collegium Nobilium. W konwiktzie warszawskim Stroynowski przez sześć lat uczył logiki, geometrii, nauki moralnej i prawa, prawdopodobnie jako jeden z pierwszych w języku polskim (1774-1780). W tym też czasie uzupełnił swoje studia teologiczne w Studium Teologii Spekulatywnej, które działało przy krakowskim kolegium pijarskim (1775-1776)³. W 1776 r. otrzymał w Warszawie święcenia kapłańskie z rąk bpa Kaspra Cieciszowskiego.

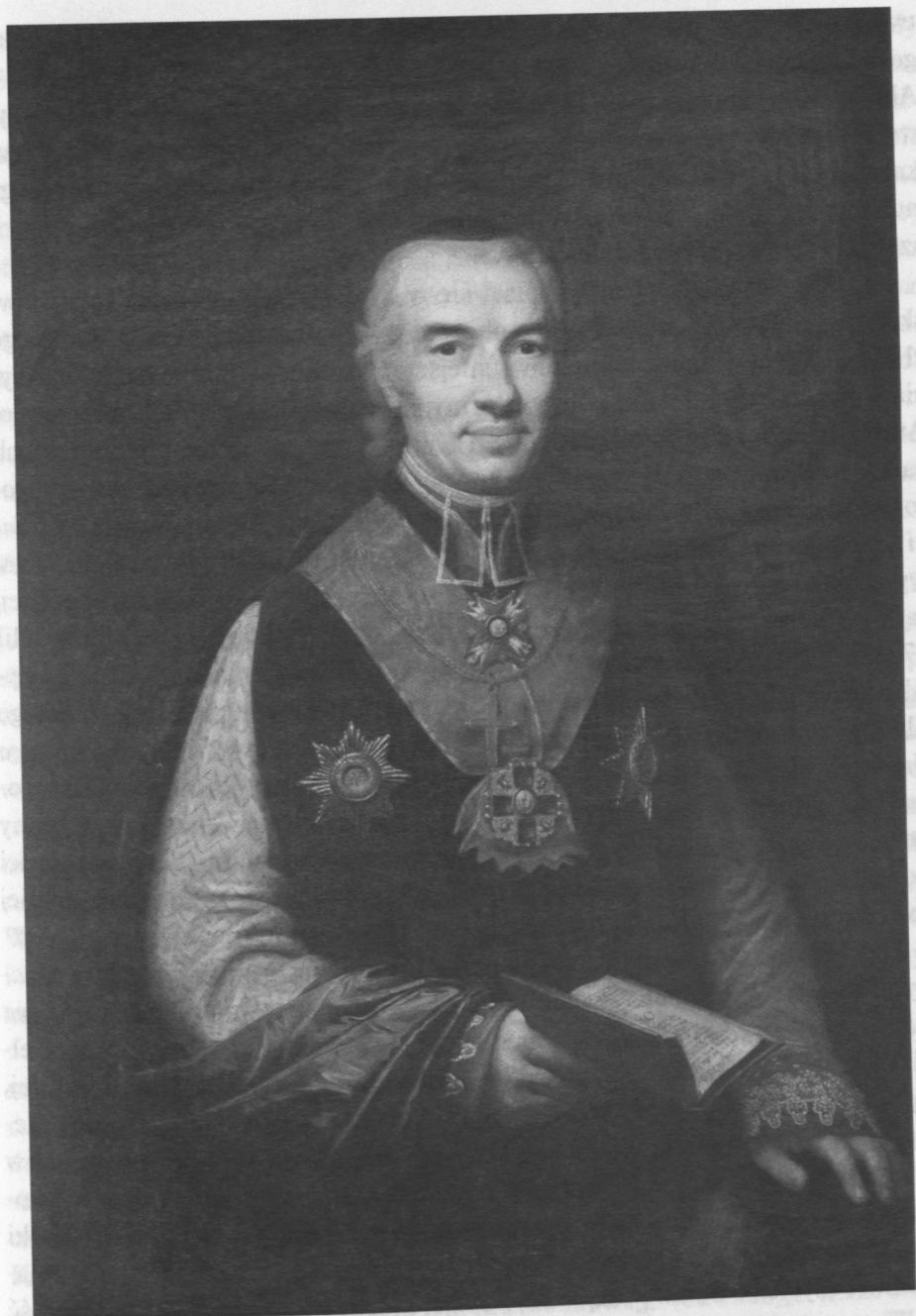
Sukcesy pedagogiczne Stroynowskiego w Collegium Nobilium, a zwłaszcza popularyzowana przez niego w języku polskim, naturalistyczna nauka modnych wówczas fizjokratów francuskich, zjednały mu uznanie w kręgach naukowych i politycznych. W 1780 roku Komisja Edukacji Narodowej skierowała go do pracy w reformowanej Akademii Wileńskiej. W Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego powierzono Stroynowskiemu kierownictwo nowej katedry – Katedry Prawa Natury i Ekonomii Politycznej⁴. Za-

nim jednak rozpoczął pracę akademicką, został oddelegowany do Krakowa, jako opiekun młodzieży litewskiej przygotowywanej do zawodu nauczyciela w tamtejszym Seminarium Kandydatów Stanu Akademickiego (1781-1783)⁵. Dwuletni pobyt w Krakowie Stroynowski wykorzystał na swoją dalszą edukację teologiczną i prawniczą, uzyskując stopnie doktora teologii oraz doktora prawa świeckiego i kanonicznego. Podczas pobytu w Krakowie poznał osobiście wielu wybitnych uczonych, m.in. Hugona Kołłątaja, Antoniego Popławskiego i Bonifacego Garyckiego.

Po powrocie do Wilna w 1783 r. Stroynowski rozpoczął wykłady z prawa i ekonomii⁶. Jednym z głównych celów jego pracy akademickiej było zapoznanie Polaków z nauką francuskich „ekonomistów” ze słynnej szkoły François Quesnaya. Stroynowski był przekonany, że fizjokratyzm może złagodzić feudalne stosunki społeczne panujące wówczas w Polsce oraz przynieść wymierne korzyści gospodarce krajowej. Zbudowana od podstaw dzięki jego wiedzy oraz wysiłkowi Katedra Prawa Natury była pierwszą katedrą ekonomii politycznej w Polsce i prawdopodobnie pierwszą na świecie⁷.

Prowadzone przez Stroynowskiego wykłady prawa i ekonomii szybko zyskały rozgłos. W 1785 r. ukazało się jego najważniejsze dzieło, pt: *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodów*⁸. Praca ta stała się na kilka najbliższych dziesięcioleci jednym z najważniejszych polskich podręczników do nauki prawa i ekonomii. Była też podstawowym podręcznikiem do nauki wymienionych dyscyplin w zreformowanym na początku XIX w. szkolnictwie rosyjskim. W pracy tej, przesiąkniętej duchem fizjokratyzmu, Stroynowski dał wyraz osobistym poglądom na państwo, prawo, ekonomię krajową, a także na panujące wówczas stosunki społeczne⁹. Wskazał przy tym na zasadnicze wady ustroju Rzeczypospolitej wynikające, jak uważał, z nieznamości prawa naturalnego. Jako przedstawiciel pijarów oraz wileńskiej Szkoły Głównej Stroynowski brał udział w udoskonalaniu obowiązujących od 1783 r. Ustaw szkolnych. Pracował przy redakcji nowych Ustaw, które weszły w życie w 1790 r.¹⁰ Na sejmie grodzieńskim w 1793 r. wybrano go na członka Komisji Edukacji Narodowej.

Pod koniec lat 80. XVIII w. szwankujące zdrowie zmusiło Stroynowskiego do wyjazdu na kurację leczniczą do Włoch (1787-1788). Przebywał m.in. we Florencji, Neapolu i Rzymie, dużą część czasu poświęcając na kontakt z językiem, sztuką, polityką i nauką włoską. Jeśli chodzi o sprawy naukowe, szczególnie interesował się prawem studiując dorobek czołowych przedstawicieli włoskiej myśli prawniczej. Wśród poznanych przez Stroynowskiego znakomitości nauki włoskiej znaleźli się, m.in.: Cesare Beccaria, Gaetano Filangieri i Angelo Fabroni. Kontakty z wybitnymi intelektualistami, a także uczestnic-

Portret olejny Hieronima Stroynowskiego
pędzla Józefa Peszke, początek XIX wieku.

Dzięki uprzejmości Muzeum Narodowego w Krakowie.

two w dyskusjach naukowych, zaowocowały uzyskaniem przez Stroynowskiego członkostwa w renomowanych włoskich towarzystwach naukowych – Akademii florenckiej (1787) i Akademii arkadyjskiej w Rzymie (1788). Pobyt we Włoszech wpłynął na jego poglądy w dziedzinie prawa (zwłaszcza prawa karnego). Stroynowski stał się zwolennikiem i propagatorem humanitarnego nurtu ówczesnego prawodawstwa karnego. Dał temu wyraz w swoim późniejszym dorobku legislacyjnym¹¹.

Początek lat 90. XVIII w. zapisał się w życiorysie Hieronima Stroynowskiego piękną kartą współpracy z obozem reformatorskim Sejmu Wielkiego (1790-1793). Współpracując z najważniejszymi osobistościami ówczesnego życia politycznego, liderami obozu reformy, w ich liczbie z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim i Hugonem Kołłątajem, podjął się kilku ważnych zadań legislacyjnych. Pracując w sejmowej Deputacji Konstytucyjnej przygotowywał ostatni z rozdziałów (XI) *Projektu do formy rządu*, pt.: *Stopnie i warunki urzędników w Rzeczypospolitej* (1790)¹². Następnie opracował projekt Ustawy dotyczącej reformowanego wówczas sądu najwyższego Rzeczypospolitej, sądu sejmowego – prawo *O sądach sejmowych*, które Parlament polski uchwalił 17 maja 1791 r.¹³ W czerwcu 1791 r. powołano do istnienia Deputację Kodyfikacyjną mającą przygotować nowy kodeks prawa cywilnego i kryminalnego dla Rzeczypospolitej oraz związanych z nimi procedur (tzw. *Kodeks Stanisława Augusta*). Stroynowski przyjął zaproszenie do pracy nad kodeksem. Opracował jego generalny podział, wraz ze wstępem, projektując tym samym ramy nowego zbioru praw. Przygotował też propozycje podziału pierwszej części kodeksu, Księgi I (*O własności i należyłości*), jak również wprowadzenie do niej rozdziału VIII (*O porządku sukcesji*)¹⁴.

Hieronim Stroynowski dał się poznać jako entuzjastyczny zwolennik *Ustawy Rządowej*. Wygłoszona w niedługim czasie po jej uchwaleniu jego – *Mowa o Konstytucji Rządu Ustanowionej dnia trzeciego i piątego Maja Roku 1791* „wielbiła konstytucję bezwzględnie”¹⁵. Stała się słynna w całej Rzeczypospolitej, a poruszony nią dogłębnie król Stanisław August Poniatowski nakazał ją niezwłocznie wydrukować, aby „nie tylko powszechnie od wielości czytelników odebrała pochwały, ale i stała się tak powszechnie użyteczną, jaka jest w swojej istocie dobrą”¹⁶. Manifestując swoje oddanie dla Konstytucji, Stroynowski został członkiem pierwszego polskiego stronnictwa politycznego – Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej 3 Maja, które zainaugurowało działalność w Warszawie 21 maja 1791 r.

W okresie porozbiorowym Hieronim Stroynowski poświęcił się bez reszty sprawom edukacji publicznej oraz ratowaniu zasłużonej dla nauki polskiej wszechnicy wileńskiej. W latach 1798-1799 pełnił funkcję prezesa Koła Du-

chownego Trybunału Litewskiego. W 1799 r. został wybrany rektorem Szkoły Głównej Wileńskiej. Uczelnia odzyskała za jego rządów (1799-1806) dawne znaczenie oraz prestiż. Pełniąc funkcję rektorską Stroynowski stawiał mężnie czoło niespodziewanemu zagrożeniu, którym okazała się próba przejęcia świeckiej uczelni przez zgromadzenie jezuitów. Zachowanym w Rosji pomimo kasaty zakonu jezuitom przewodził wówczas Gabriel Gruber z Połocka, który starał się wykorzystać przychylność cara Pawła I dla katolicyzmu¹⁷. Jezuiti rozbudzając antyrewolucyjne i antyświeceniowe fobie Imperatora usiłowali przejąć kontrolę nad szkołami w całym Cesarstwie rosyjskim, w tym nad wileńską Szkołą Główną (1800-1801)¹⁸. Stroynowski w zdecydowany sposób przeciwstawił się próbie zawłaszczenia uczelni przez zakon. Spotkały go za to surowe represje ze strony władz carskich, na krótko trafił nawet do więzienia¹⁹. Dzięki zdecydowanej postawie rektora plany jezuitów zostały ostatecznie pokrzyżowane. Ich porażkę przypieczętowała niespodziewaną śmierć cara Pawła I (11/23 III 1801).

Celem organizacyjnej działalności Hieronima Stroynowskiego w okresie jego rektoratu, który przypadł na czasy wielkiej reformy szkolnictwa rosyjskiego, było doskonalenie systemu edukacji publicznej połączone ze stopniowym umacnianiem w nim pozycji uniwersytetu. Starania Stroynowskiego zmierzały też do takiego urządzenia ówczesnego szkolnictwa, aby mogło ono w pełni korzystać z osiągnięć nauki europejskiej. Stroynowski dostrzegał potrzebę uprawiania wszystkich nauk, nie mniej jednak szczególnie zależało mu na wysuwających się wówczas na czoło naukach przyrodniczych. Dążył do tego, aby edukacja młodzieży opierała się na fundamencie prawa naturalnego. W jego przekonaniu taka właśnie edukacja mogła przynieść pożytek państwu i obywatelom oraz zbudować wolne od przesądów destruktywnego sarmatyzmu społeczeństwo obywatelskie.

Niezależnie od zabiegów na rzecz uczelni wileńskiej, Stroynowski przyczynił się w sposób decydujący do powodzenia reformy oświatowej w cesarstwie rosyjskim, którą zapoczątkował na początku XIX w. car Aleksander I. Aleksander pragnął upodobnić Rosję do oświeconych monarchii zachodnioeuropejskich. Imperator oparł reformę rosyjskiego szkolnictwa na polskich doświadczeniach (KEN) i na Polakach związanych wcześniej z komisją edukacyjną. Korzystając z rad swojego przyjaciela, księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, przyszłego kuratora Wileńskiego Okręgu Naukowego (od 1803), a także sternika rosyjskiej polityki zagranicznej (1804-1806), zaprosił do pracy nad systemową reformą oświaty rektora Stroynowskiego. Stroynowski wykorzystując posiadaną wiedzę prawniczą i edukacyjną, a także bogate doświadczenie pedagogiczne, włączył się w reformę z wielkim powodzeniem. Współpracując

ściśle z ks. Adamem Jerzym Czartoryskim, Ministrem Oświecenia Publicznego hr. Piotrem Zawadowskim oraz członkami Tajnego Komitetu cara pilotującymi reformę (A. J. Czartoryski, P. Stroganow, N. Nowosilcow i W. Koczubej), przygotował schemat organizacyjny dla reformowanego szkolnictwa rosyjskiego oraz najważniejsze akty prawne mające regulować jego funkcjonowanie. Były to: memoriał *O zasadach publicznego oświecenia w Rosyjskim Imperium* (1802), *Tymczasowe przepisy oświecenia publicznego* (1803), *Instrukcja dla wizytatorów* (1805). Stroynowski przygotował również Statut dla utworzonego dzięki jego inicjatywie w 1803 r., na bazie wileńskiej Szkoły Głównej – Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego²⁰.

Ramy prawne i organizacyjne, które Stroynowski nadał zreformowanemu szkolnictwu rosyjskiemu nosiły wyraźne podobieństwo do systemu, który zbudowała Komisja Edukacji Narodowej²¹. Okres swojego rektoratu wykorzystał nie tylko do zabezpieczenia interesów wszechnicy wileńskiej, ale także do wzmocnienia zagrożonego po upadku Rzeczypospolitej polskiego szkolnictwa na ziemiach zaboru rosyjskiego. Dzięki Stroynowskiemu Uniwersytet Wileński stał się na początku XIX w. najważniejszą uczelnią wyższą cesarstwa rosyjskiego. W dużej mierze jego zasługą było to, że w nowo utworzonym uniwersytecie, jak i w podlegających mu szkołach, zachowany został język polski, jako język wykładowy²². Przygotowana przez Stroynowskiego propozycja nowej organizacji oświaty rosyjskiej, uwzględniająca w poważnym stopniu interesy szkolnictwa polskiego (przeforsowana dzięki wpływom księcia A. J. Czartoryskiego), przyczyniła się do utrzymania w pierwszych dziesięcioleciach XIX w. wysokiej pozycji polskich placówek oświatowych oraz języka polskiego w nauczaniu na terenach zaboru rosyjskiego²³. Dzięki Stroynowskiemu oświata publiczna na ziemiach wschodnich nie istniejącego już państwa polskiego mogła funkcjonować jeszcze przez długi czas na dogodnych dla Polaków warunkach, zaś unikalny polski dorobek w dziedzinie reform szkolnych drugiej połowy XVIII w. mógł przetrwać w zaborze rosyjskim, a nawet dalej się rozwijać dla dobra narodu i kultury polskiej.

Hieronim Stroynowski jest dobrym przykładem człowieka „oświeconego” epoki Voltaire’a i Rousseau. Ten gruntownie wykształcony intelektualista, poliglota, członek polskich oraz zagranicznych towarzystw naukowych²⁴, miłośnik i kolekcjoner dzieł sztuki, bibliofil, był, jak pisał o nim Jan Gwałbert Rudomina: „grzeczny i obyczajny, obejściem się pełnem delikatności i chęci podobania się, przypominał polerowany wiek Stanisława Augusta”²⁵. Jak przystało na masona, „tolerant dla wszelkich opinii religijnych i niereligijnych, dawał sam z siebie przykład piękny wyrozumiałości”²⁶. Potrafił myśleć perspektywicznie oraz wznosić się ponad podziały światopoglądowe czy stanowe.

W pierwszej kolejności liczyły się dlań idee, dobro społeczeństwa, a zwłaszcza pomyślność nauk i edukacji. Uważał, że najlepszą i jedynie możliwą drogą wiodącą do zmiany feudalnych stosunków społecznych w Polsce jest praca nad przemianą świadomości obywateli, w szczególności stanu szlacheckiego²⁷. Był przekonany o tym, że prawdziwe „oświecenie” społeczeństwa jest możliwe tylko poprzez właściwą, tj. opartą na prawie naturalnym, wyzwoloną z pęt katechizmu i sarmatyzmu edukację. Stroynowski sądził, że jedynie nowoczesna i obywatelska edukacja, kształtująca otwartą umysłowość młodego pokolenia, może ewolucyjnie zmienić oblicze kraju, uczynić go bardziej sprawiedliwym, dostatnym, przyjaznym dla wszystkich obywateli bez względu na dzielące ich różnice majątkowe czy stanowe²⁸.

Ta godna uznania postawa obywatelskiej troski o sprawy społeczne i państwowe, a także światopogląd Stroynowskiego, odzwierciedlały w dużej mierze ideały wolnomularstwa, z którym był związany. Czasy w których żył, były czasami swoistej mody na wszelkiego typu tajne stowarzyszenia oraz wiedzę ezoteryczną, za którą podążały przede wszystkim środowiska „oświecone”, tj. arystokracja, intelektualści, a także wyższe duchowieństwo. Stroynowski również nie oparł się przemożnemu wpływowi wolnomularstwa i przystąpił do niego nie zważając na prawnokanoniczne sankcje z tym związane. Jego udział w masonerii nie budzi wątpliwości. Potwierdza go spis członków wileńskiej loży „Gorliwy Litwin” do której należał Stroynowski²⁹.

Biorąc pod uwagę gruntowne wykształcenie teologiczne i prawnicze Stroynowskiego, można mieć pewność, że jego decyzja o inicjowaniu do masonerii była świadoma i musiała być gruntownie przemyślana. Wynikała prawdopodobnie z przekonania do idei głoszonych przez wolnomularstwo. Stroynowski wstąpił do masonerii na przekór prawu i dyscyplinie kościelnej. Nie widział w tym przeszkody, ani dla swojego sumienia, ani dla sprawowanej przez siebie posługi kapłańskiej. Uczestnictwo w wolnomularstwie korespondowało z naturalistycznym, deistycznym światopoglądem Stroynowskiego, który ujawnia się wyraźnie w jego dorobku, w dziele pt. *Nauka prawa przyrodzonego*, a także w licznych *Mowach*³⁰. Rozważając pobudki, które kierowały Stroynowskim przy wstępowaniu do masonerii, z dużą dozą pewności można zaryzykować twierdzenie, że była to motywacja ideowa, szlachetna, nie zaś snobizm czy liczenie na profity.

Hieronim Stroynowski związał się z pracującą w języku polskim wileńską lożą „Gorliwy Litwin”³¹. Placówką kierował poseł starodubski i starosta berznicki Mateusz Zyniew. Stroynowski tytułowany profesorem prawa naturalnego należał do wspomnianej tu loży przynajmniej od początku osiemdziesiątych lat XVIII w. (1781)³² i pełnił w niej funkcję jałmużnika. Pojawił się w struktu-

rach wolnomularstwa wileńskiego dość niespodziewanie, na co zwrócił uwagę Stanisław Małachowski-Łempicki³³. Z tych samych źródeł dowiadujemy się, że był również w tamtym czasie sekretarzem dziesięcioosobowej Rady, która organizowała prace wileńskich warsztatów wolnomularskich. Radzie przewodził marszałek Kazimierz Strawiński. Stroynowski był drugą co do rangi osobą w tym ciele, reprezentował jednocześnie w Radzie „Gorliwego Litwina”³⁴. Informacje dotyczące wolnomularskiej działalności Stroynowskiego są skąpe, głównie z tego powodu, że większa część archiwów poszczególnych łóż litewskich z interesującego nas okresu została zniszczona w momencie zamykania tych placówek, bądź też zaginęła³⁵. W „obrazie” „Gorliwego Litwina” z 1788 r. nie odnajdujemy już nazwiska Stroynowskiego. Nie pojawia się ono więcej w zachowanych materiałach źródłowych dotyczących wolnomularstwa litewskiego. Możemy więc przyjąć, że Hieronim Stroynowski wycofał się ostatecznie z masonerii ok. 1788 r.³⁶

Najbardziej prawdopodobnym powodem zakończenia przez Stroynowskiego działalności lożowej były poważne problemy zdrowotne, które w 1787 r. zmusiły go do wyjazdu na kurację leczniczą do Włoch³⁷. W późniejszym czasie nie mniejszą przeszkodą dla jego działalności wolnomularskiej okazały się liczne obowiązki związane z uczelnią wileńską, a także jego działalność legislacyjna w sejmie oraz sytuacja polityczna w kraju. Loża „Gorliwy Litwin” istniała do 1789 r., kiedy jej prace zostały przerwane „pod wpływem rozwoju wydarzeń w Sejmie i kraju”³⁸. W 1794 r. księgi budownicze „Gorliwego Litwina” przejął sekretarz loży Maciej Bobrowicz, który zniszczył dokumentację placówki³⁹. Wraz z tym utracone zostały bezpowrotnie materiały do historii interesującej nas loży masońskiej, które mogły dostarczyć wielu cennych informacji dotyczących wolnomularskiej działalności nie tylko Stroynowskiego.

Znaczący wpływ na zakończenie działalności lożowej Stroynowskiego miały zapewne, początkowo lekceważone przez niego, względy natury prawnokanoniczej, brane pod uwagę w kontekście dalszej kariery kościelnej. W 1790 r. Stroynowski sekularyzował się za zgodą Stolicy Apostolskiej. Opuścił wówczas zgromadzenie pijarskie i został kapłanem diecezjalnym. Miało to prawdopodobnie związek z jego planami biskupimi. Od początku lat 90. Stroynowski wielokrotnie otrzymywał beneficja oraz pełnił coraz to nowe funkcje w strukturach Kościoła rzymsko-katolickiego⁴⁰. Na początku XIX w. doszły do tego najwyższe godności kościelne uwieńczone biskupstwem wileńskim (biskup pomocniczy łucki 1806, administrator diecezji wileńskiej 1808, prekanonizowany na biskupstwo wileńskie 14 IX 1814). Hieronim Stroynowski był osobą bardzo wpływową, co widać szczególnie w przypadku jego starań o godność biskupią⁴¹. W 1807 r. został powołany na członka Rzymsko-Kato-

lickiego Kolegium Duchownego w Petersburgu. Funkcję tę pełnił do 1814 r. Był też pomysłodawcą utworzenia przy Uniwersytecie Wileńskim centralnego seminarium duchownego dla kleru katolickiego z całego cesarstwa rosyjskiego. Stroynowski pragnął, aby była to placówka elitarna, nowoczesna, kształcąca kapłanów przeznaczonych do pełnienia wyższych funkcji w Kościele. Seminarium rozpoczęło działalność po wielu latach starań Stroynowskiego i Adama Jerzego Czartoryskiego 24 maja 1808 r.

Po klęsce powstania kościuszkowego, która zwiastowała ostateczny upadek Rzeczypospolitej, Hieronim Stroynowski w przeciwieństwie do wielu ważnych postaci tamtego czasu, nie poddał się nastrojom rezygnacji. Bez dłuższego namysłu przystąpił do bezkrwawej, pełnej trudów i wyrzeczeń batalii o zachowanie oryginalnego dorobku edukacyjnego Komisji Edukacji Narodowej. Była to jedyna możliwa wówczas walka o językową i kulturową tożsamość Polaków. Stroynowski był prawdopodobnie przekonany, że jedyną szansą na zachowanie niezależności wobec absolutnej władzy zaborców jest sprawnie działające szkolnictwo, w którym pozostawiono by miejsce dla języka polskiego i polskiego nauczyciela. Słusznie oceniał, że tylko konsekwentna, w dużej mierze „sekretna” na wzór działania masonskiego misja edukacyjna, której się podjął, ma szansę przynieść w perspektywie długofalowej, pożądane efekty. W ten właśnie sposób Hieronim Stroynowski przyczynił się do zbudowania w zaborze rosyjskim fundamentów, na których w pierwszej połowie XIX stulecia mogły się odrodzić niepodległościowe aspiracje społeczeństwa polskiego. Ich efektem były, z jednej strony „praca organiczna” nad wzmocnieniem kulturowej tożsamości Polaków, z drugiej zaś strony zryw niepodległościowy powstań 1830 i 1863 r. Szkolnictwo polskie zaboru rosyjskiego pierwszej połowy XIX w., w tym kuźnica polskiej inteligencji, którą stał się wyniesiony na wyżyny przez Stroynowskiego Uniwersytet Wileński, przyczyniły się bezpośrednio do rozbudzenia ducha narodowego Polaków w epoce romantyzmu⁴².

Za swoją działalność naukową, edukacyjną i legislacyjną Hieronim Stroynowski został odznaczony przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego *medalem Merentibus* (1791/1792) oraz *Orderem św. Stanisława* (1794)⁴³, a przez cara Aleksandra I *Orderem św. Anny* pierwszej klasy (1806)⁴⁴. Stroynowski był członkiem wymienionych już włoskich towarzystw naukowych, Towarzystwa Ekonomicznego w Petersburgu, współpracował też z warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk.

Zmarł po nagłej, niespodziewanej chorobie 5 sierpnia 1815 r. w folwarku Czarczi Kąt (lit. Elnokumpiai) k. Wilna, należącego do wileńskiego probostwa pw. św. Jana, w przeddzień swojego uroczystego ingresu na biskupstwo wileńskie. Pochowano go, zgodnie z jego ostatnią wolą, w grobowcu rodzinnym

Stroynowskich w Horochowie, w majątku jego rodzzonego brata Waleriana Stroynowskiego, zasłużonego posła i działacza politycznego z okresu Sejmu Wielkiego, sygnatariusza Konstytucji 3 Maja.

Przypisy

- ¹ Dokumenty do genealogii rodziny Stroynowskich (1622-1931): Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. IV. 9744 (6), V. 9784; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walowski, Warszawa 1880-1902, t. 1, s. 604.
- ² Archiwum Pijarów w Krakowie, poz. 477, *Matricula Provinciae Polonae Sch. P. (1742-1867). In qua nostrorum dies natalis, dies ingressus et votorum, studia, officia, mores, decreta diligentiae quotannis cuiuslibet notatur*; M. J. Adamczyk, *Szkoły pijarskie w Podolinie i ich związki z Polską (1643-1848)*, Wrocław 1995, s. 162.
- ³ A. Piłta, *Przyczynki do dziejów polskiej prowincji pijarów (1642-1992)*, Kraków 1993, s. 106.
- ⁴ *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej (1773-1785)*, oprac. M. Mietera-Dobrowolska, Wrocław 1973, s. 134. Utworzenie tej katedry było zgodne z linią działania komisji edukacyjnej, która lansowała nową, naturalistyczną filozofię oświeceniową. Komisja „świadomie usuwając – starą – filozofię, jako obałamucającą umysły, zalecała prawo natury”, za: J. Bieleński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, Kraków 1899-1900, t. 2, s. 505.
- ⁵ *Protokoły posiedzeń KEN*, op. cit., s. 134, 164; *Matricula*, op. cit.
- ⁶ *Matricula*, op. cit.; J. Bieleński, op. cit., t. 2, s. 12 n.
- ⁷ Na temat osiągnięć H. Stroynowskiego w dziedzinach prawa i ekonomii, zob.: S. Hubert, *Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia*, Wrocław 1960; Z. Pietkiewicz, *Ekonomiści w Polsce: przyczynek do dziejów ekonomii politycznej u nas. Hieronim Stroynowski*, „Dodatek Miesięczny do Przeglądu Tygodniowego” 1887, t. II, nr 7, s. 149-189; S. Dziewulski, *Polska myśl ekonomiczna na wszechnicy wileńskiej*, Warszawa 1920; E. Lipiński, *Historia polskiej myśli ekonomiczno-politycznej do końca XVIII wieku*, Wrocław 1975; K. Opalek, *Hieronim Stroynowski – przedstawiciel postępowej myśli prawniczej polskiego Oświecenia*, „Państwo i Prawo” 1952, R. VII, s. 9-33; J. Rosicka, *Ekonomia a Oświecenie chrześcijańskie. Pijarzy i fizjokratyzm*, [w:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX wieku*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa-Kraków 1993, s. 185-204.
- ⁸ *Nauka Prawa Przyrodzonego, Ekonomiki Politycznej y Prawa Narodów Przez X. Hieronima Stroynowskiego S.P. Teologii y obojga Prawa Doktora, Publicznego Profesora Prawa Natury y Politycznego w Szkole Głównej W. X. Lit. Dla pożytku Uczniów y Słuchaczy do druku podana w Wilnie w Drukarni Królewskiej przy Akademii, Roku 1785*, Wilno 1785 (1 wyd.).
- ⁹ *Ibidem*; por. też: K. Opalek, op. cit., s. 9-33.
- ¹⁰ H. Pohoska, *Pijarzy wizytatorami Komisji Edukacji Narodowej*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. 15, s. 285-295.
- ¹¹ *Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów*, ed. Stanisław Borowski, Warszawa 1928, s. 26-27, 63-66, 90-91, 175-181; K. Opalek, op. cit., s. 9-33.

- ¹² A. J o b e t, *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773-1794). Jej dzieło wychowania obywatelskiego*, przeł. i uzup. M. C h a m c ó w n a, przedmową opatrzył H. B a r y c z, Wrocław 1979, s. 203-205; *Projekt do formy rządu*, Warszawa 1790. Odmienny pogląd na autorstwo tego tekstu przedstawił B. L e ś n o d o r s k i, *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788-1792)*, „Studium Historyczno-Prawne”, Wrocław 1951, s. 162.
- ¹³ „Za co powszechność nie ma wiedzieć, że piękny rozdział konstytucji naszej o sądach sejmowych jest dziełem J. X. o Stroynowskiego, kanonika kijowskiego” (*Głos J. W. Imci Pana Piusa Kicińskiego, posła ziemi litewskiej, na sesji sejmowej dn. 10 X 1791 miany*) – za: W. S m o l e Ń s k i, *Publicyści anonimowi z końca wieku XVIII. Poszukiwania bibliograficzno-historyczne*, Warszawa 1912, s. 48.
- ¹⁴ Zob. *Kodeks Stanisława Augusta*, op. cit., s. 26-27, 63-66, 90-91, 175-181.
- ¹⁵ W. S m o l e Ń s k i, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1896, s. 78; była to *Mowa: O Konstytucji Rządu Ustanowionej dnia trzeciego i piątego Maja R. 1791. Czytana na posiedzeniu publicznym Szkoły Głównej W. X. Lit. dnia pierwszego Lipca 1791*, Wilno 1791; A. G r z e ś k o w i a k - K r w a w i c z, *Walka polityczna o Konstytucję 3 Maja. Maj 1791 - maj 1792*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. Jerzy K o w e c k i, Warszawa 1991, s. 95-109.
- ¹⁶ Biblioteka Czarotoryskich w Krakowie, rkps. IV. 736: *List Króla Stanisława Augusta Poniatowskiego do Hieronima Stroynowskiego z dnia 26 lipca 1791 roku*.
- ¹⁷ Towarzystwo Jezusowe zostało zniesione przez papieża Klemensa XIV mocą brewe: *Dominus ac Redemptor* z 22 VII 1773. Rozwiązaniu zakonu sprzeciwiły się paradoksalnie tylko prawosławna Rosja i protestanckie Prusy, gdzie jezuita przetrwali aż do swojego odnowienia w 1814 r. – zob. M. L o r e t, *Kwestia legalności bytu o.o. jezuitów na Białej Rusi po zniesieniu zakonu w r. 1773*, Lwów 1912; na temat o. G. Grubera, zob.: J. G i ż y c k i, *Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół do niej należących*, Kraków 1905; M. G o d l e w s k i, *Śmierć ojca Grubera i obiór jego następcy*, „Kwartalnik Teologiczny” 1904, z. 3-4, s. 1-6.
- ¹⁸ *Polnoje Sobranije Zakonow Rossijskoj Imperii. Sobranije Pierwoje*, Petersburg 1830, t. 26, s. 339: *Ukaz cara Pawła I z 12 XI 1800*.
- ¹⁹ *Dzieło ob. arestowaniu przez dwie niedieli na chleb i wodu Wilenskoj Akademii Rektora, Prietata Stroynowskiego za podaczu wzdornawo prośenia*, za: B. Ż o n g o ł ł o w i c z, *Ustrój Uniwersytetu Wileńskiego (1792-1802)*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1925, R. I, s. 38.
- ²⁰ *Ustawy czyli ogólne postanowienia Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu i Szkół jego Wydziału*, za: S. T r u c h i m, *Pijarski projekt organizacji szkolnictwa w Rosji na początku XIX wieku*, [w:] *Pijarzy w kulturze dawnej Polski. Ludzie i zagadnienia*, praca zbiorowa, Kraków 1982, s. 229.
- ²¹ Zob.: S. T r u c h i m, *Współpraca polsko-rosyjska nad organizacją szkolnictwa w początkach XIX wieku*, Łódź 1960, s. 45 n.; D. B e a u v o i s, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832*, Rzym-Lublin 1991, t. 1, s. 20 n.
- ²² Zob.: J. D y b i e c, *Tradycje Komisji Edukacji Narodowej na ziemiach litewsko-ruskich w początkach XIX wieku*, „Studia Pedagogiczne” 1973, t. 29, s. 183-193; J. B e l i Ń s k i, op. cit., t. 3, s. 531-551.
- ²³ Zob.: L. Z a s z t o w t, *Kresy 1832-1864: szkolnictwo na ziemiach litewsko-ruskich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1997, s. 44-56; J. D y b i e c, op. cit., s. 181-222.

- ²⁴ Zob.: *Historia Nauki Polskiej*, red. A. Suchodolski, t. 6; *Dokumentacja bio-bibliograficzna. Indeks biograficzny*, Wrocław 1974, t. 1 i 2, s. 653-654; *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, Warszawa 1970, t. 6, cz. 1, s. 240-243.
- ²⁵ J. G. Rudomina, *Żywoć Hieronima Stroynowskiego Rektora Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego i Biskupa Wileńskiego*, Wilno 1839, s. 37.
- ²⁶ J. Bartoszewicz, *Hieronim Stroynowski*, „Tygodnik Ilustrowany” 1861, nr 95.
- ²⁷ Por.: S. Tynec, *Pijarzy a sprawa włościańska*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. 15, s. 137-197; H. Stroynowski, *Nauka prawa przyrodzonego*, Warszawa 1805, s. 13-56.
- ²⁸ H. Stroynowski, op. cit., s. 46-48; A. Marchwiński, *Poglądy filozoficzno-prawne Hieronima Stroynowskiego*, Warszawa 1930, s. 83-90.
- ²⁹ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, rkps 456: *Tableau de la □ inférieure à l' Orient de Vilna sous le titre Lithuaniens Zelés l' an vulgaire 1781 le 5 janvier*.
- ³⁰ Stroynowski był „skrajnym naturalistą” (S. Hubert, *Poglądy na prawo narodów w Polsce czasów Oświecenia*, Wrocław 1960, s. 35) oraz zwolennikiem chrześcijaństwa deistycznego. Swoje poglądy zaprezentował w najważniejszym dziele pt. *Nauka prawa przyrodzonego*, które ukazało się w wielu wydaniach, a także w licznych *Mowach*, w większości wydanych drukiem: *Mowa o nieszczęśliwych dla ludzi skutkach z powodu Niedostatecznej znajomości praw moralnych*, wygłoszona 29 XI 1783 r. w Szkole Głównej Wileńskiej i prawdopodobnie wydrukowana; *Mowa przy ofiarowaniu Dzieła Swojego Pod Tytułem: Nauka prawa przyrodzonego do Biblioteki Najjaśniejszemu Królowi Stanisławowi Augustowi odwiedzającemu Akademię w Wilnie, Dnia 20 Miesiąca Lutego 1797*, Wilno 1802; *Mowa przy rozpoczęciu lekcyj prawa w gimnazjum wołyńskim*, Warszawa-Wilno 1806; *Mowa przy opuszczeniu rektoratu (1806)*, [b.m.w.] 1806; *Mowa na obchód koronacji cesarza Aleksandra I miana d. 29 września 1801 roku*, Wilno 1801; *Mowa przy rozpoczęciu dwuletniego kursu nauki prawa przyrodzonego w Wilnie, dnia 5 października 1789 miana z woli Komissy Edukacyi Narodowej na sesji dnia 24 stycznia 1790*, Warszawa 1790; *Mowa Hieronima Stroynowskiego, kanonika Kijowskiego o Konstytucji Rządu Ustanowionej dnia trzeciego i piątego Maja R. 1791. Czytana na posiedzeniu Publicznym Szkoły Głównej W. X. Lit. dnia pierwszego lipca R. 1791*, [b.m.w.] 1791.
- ³¹ „Poz. 112: »Litwin Gorliwy» (*Lithuaniens Zelés*) na ws.: Wilna; założona przez □ »Katarzynę pod Gwiazdą Północną» 15 grudnia r. 1780, świętojańska, pracowała w jęz. polskim, należała do W.W.N.P., zamknęła prace w r. 1812; wskrzeszona w r. 1816 staraniem braci Norwida, Chodźki, prałata Dłuskiego i in. Po wskrzeszeniu pierwszym mistrzem katedry był bp. sufragan Puzyna, I dozorcą prałat archidiakon wileński Dłuski; pracowała do kasaty w r. 1821 N. 83,90” – za: S. Małachowski - Łempicki, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738-1821 poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego*, Kraków 1929, s. 44.
- ³² „Poz. 5529: Stroynowski Hieronim, biskup wileński, czł. Komisji Edukacji, rektor i profesor nauk przyrodniczych Akademii Wileńskiej. Elu. Jał. □ »Gorliwy Litwin« (r. 5781)”, za: S. Małachowski - Łempicki, *Wykaz polskich łóż*, op. cit., s. 287. Skład loży „Gorliwy Litwin” w 1781 r.: „mistrz katedry Mateusz Zyniew, I dozorcą marszałek upicki Michał Straszewicz, II dozorcą Strawiński, mistrzem obrzędów gen. Major Stanisław Sołtan, sekretarzem naczelnik drukarni Szelutta, skarbnikiem Henryk Jerzy d'Aubry, mówcą kanonik Michniewski, jałmużnikiem Hieronim Stroynowski, I stuartem starosta w Miednikach Zabłocki, II stuartem radca dworu

- cara rosyjskiego Hrebnicki, bratem strasznym Kazimierz Towiański, inspektor pałacu w Wilnie” – za: S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno 1930, s. 5, oraz i d e m, *Wykaz polskich łóż*, op. cit., s. 287.
- ³³ S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, op. cit., s. 10.
- ³⁴ Na początku lat 80. XVIII w. (1781) na terenie Wilna działało łącznie 5 warsztatów wolnomularskich włączając łożę, w której pracował Stroynowski. Były to: „Doskonała Jedność” (*Union Parafaite*), „Gorliwy Litwin” (*Lithuaniens Zélés*), „Dobry Pasterz” (*Bon Pasteur*), „Świątynia Mądrości” (*Zum Tempel der Weisheit*) i kobieca „Doskonała Wierność” (*de la Fidelie Parafaite*) – za: W. Smoleńsk i, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII*, „Studia Historyczne”, Warszawa 1923, s. 142.
- ³⁵ Zwracał na to uwagę Stanisław Małachowski-Łempicki pisząc, że informacje o łożach litewskich z XVIII w. są fragmentaryczne, zob. i d e m, *Wolnomularstwo*, op. cit., s. 9; por. też: W. Zahorski, *Przyczynek do dziejów wileńskiej łoży masońskiej „Gorliwy Litwin”*, „Litwa i Ruś”, t. 1, z. 3, Wilno 1912 (Biblioteka Kórnicka PAN, sygn. Cz. 2185).
- ³⁶ Stan osobowy warsztatu łoży „Gorliwy Litwin” w 1788 r. przedstawiał się następująco: mistrzem katedry był hrabia Michał Brzostowski, I dozorcą starosta w Miednikach Zabłocki, II dozorcą Wawrzyniec Gucewicz, mówcą prałat Michał Dłuski, podskarbinm Froeben, jałmużnikiem Tadeusz Woynicki, sekretarzem Maciej Bobrowicz, II stuartem marszałek trocki Kazimierz Strawiński, za: S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, op. cit., s. 10; L. Haas, *Ze studiów nad wolnomularstwem polskim ostatniej ćwierci XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 3, s. 596.
- ³⁷ Interesującą relację z pobytu we Włoszech Stroynowski daje w listach pisanych do Joachima Chreptowicza, zob.: Biblioteka Jagiellońska, Zbiór Rękopisów, sygn. 3514.
- ³⁸ L. Haas, *Sekta farmazonii warszawskiej. Pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721-1821)*, Warszawa 1980, s. 236.
- ³⁹ S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo*, op. cit., s. 10.
- ⁴⁰ Po sekularyzacji w 1790 r. otrzymał kanonię kijowską, a następnie probostwo w Korcu wołyńskim (1792/1793); został członkiem kapituły wileńskiej (1793) i otrzymał probostwo wileńskiego Kościoła akademickiego pw. św. Jana (1797); w 1803 r. prałat scholastyk katedry wileńskiej.
- ⁴¹ Godność biskupa koadiutora łuckiego Stroynowski otrzymał dzięki poparciu samego cara Aleksandra I, który prosił o sakrę dla niego biskupa łuckiego Kaspra Cieciszowskiego: „Do Biskupa Łucka. Dowiedziawszy się o tym, że kierując się opinią instytucji wyznania katolickiego, byliście nakłonieni do wybrania koadiutora, który mógłby kiedyś godnie Was zastąpić w funkcji episkopatu, wyróżniającego się dzięki Waszym cnotom apostołskim, myślę, że nie mógłbym dać bardziej słusznego dowodu mojego szacunku, jak nakłonić Was do wybrania na koadiutora prałata i rektora Uniwersytetu Wileńskiego Hieronima Stroynowskiego. Jego wartości moralne i wiedza sprawiają również, że jest on godny waszego wyboru, gorliwość jaką włożyście w spełnienie prośby, którą Wam przekazałem przyda Wam godności i uczyni Was godnym mojego szacunku. Aleksander, S. Petersburg, 2 lutego 1803. Do biskupa Cieciszowskiego w Łucku” – zob. *Archivum Secretum Vaticanum. Processus Consistoria-*

- les, Archiwum Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim im. Jana Pawła II, sygn. 143, k. 276 (list w jęz. francuskim, tłum. autora).
- ⁴² Fizjokratyczna myśl szerzona przez Hieronima Stroynowskiego bez wątpienia wpłynęła na młode pokolenie zaboru rosyjskiego przełomu XVIII i początków XIX w. Ciekawostką jest, że sam Adam Mickiewicz kształcił się na podręczniku Stroynowskiego *Nauka prawa przyrodzonego*. Mickiewicz wykorzystywał ten podręcznik także do nauczania w okresie, kiedy był nauczycielem literatury, historii i prawa w Kownie (lata 1819-1823). Intelktualna formacja Mickiewicza kształtowała się pod wpływem fizjokratycznego dzieła Stroynowskiego, zob. L. M e y e t, *Mickiewicz nauczycielem prawa*, [w:] *Prawda. Książka zbiorowa dla uczczenia dwudziestopięcioletniej działalności Aleksandra Małachowskiego 1870-1895*, Lwów 1899, s. 321-330.
- ⁴³ Zob.: S. Ł o z a, *Kawalerowie Orderu św. Stanisława 1765-1813*, Warszawa 1925, s. 65, 90; Z. P u c h a l s k i, *Dzieje polskich znaków zaszczytnych*, Warszawa 2000, s. 58.
- ⁴⁴ „Kurier Litewski” 1806, nr 67: „Wilno d. 25 sierpnia. Najwyższy reskrypt dany na Imię byłego Rektora Uniwersytetu Wileńskiego Biskupa Stroynowskiego. Panie Biskupie Stroynowski! Z Naymiłościwszego względu na prace, gorliwość Waszą, z iaką przykładaliście się do rozszerzenia Nauk i urządzenia zaprowadzeń Szkolnych w wydziale Wileńskiego Uniwersytetu, czynię Was Kawalerem orderu św. Anny pierwszej klasy, którego znaki przyłączając, rozkazuję Wam włożyć ie na siebie, i nosić podług ustaw, na dowód MOIEGO ukontentowania z waszych usług! Na Autentyku własną JEGO IMPERATORSKIEY MOŚCI ręką podpisano: ALEKSANDER W. S. Petersburg d. 4 Augusta 1806 Roku, Kontrasygnował Graf Piotr Zawadowski”.